

שיעור תשובה

מהגאון הגדול רבי יהושע אייכנשטיין שליט"א
ראש ישיבת 'יד אהרן'

בגדר מעלת וקבלת התשובה שבעשרת ימי תשובה^א

דאין הטעם שתשובה מועילה לקרוע גז"ד הוא משום שנתכפרו עונותיו בתשובתו, דהא בגמ' מחתינהו בחדא מחתא עם עוד מילי דמהנו לקרוע גז"ד, ובאלו ודאי דאין הגדר דהם מועילים משום שע"י נתכפרו עונותיו שהרי אין בהם שום ענין של תשובה, אכן נראה דהטעם בזה דמהני תשובתו לקרוע את גז"ד הוא מאותו הטעם דמהני שינוי השם לקרוע גז"ד, דנראה דהטעם דשינוי השם מהני, הוא משום שהגז"ד שנגזר בתחילה עד"מ על ראובן, הרי בזה ששינה שמו מראובן לשמעון ניצל מהגזר דין שנגזר על ראובן. וטעם זה מבואר בריטב"א שם ז"ל, 'ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם. פי' שינוי השם שמשנה שמו שאינו האיש בעל העבירות כדי שלא יזכירוהו לרעה, ע"כ. ועיין עוד במהר"ל בחידושי אגדות שם, שכתב, ז"ל, 'שנוי השם דר"א בדיק בשמיה כי השם יורה על עצמותו וכאשר השם יש לו שנוי בעצמותו גם כן מצד שהגזירה תבטל כי יש לו שם אחר, ע"כ.

וכהאי גדרא י"ל נמי גבי שינוי מעשה דמהני לקרוע גז"ד, דאי"ז משום דע"י תשובתו נתכפרו עונותיו ושוב דינו להיות זכאי, אלא הטעם דגז"ד משתנה לטובה הוא משום שע"י ששינה מעשיו הרי בזה נשתנה עוד מהותו, ושוב אי"ז כביכול אותו האדם שנגזרה עליו הגזירה כבתחילה אלא הרי הוא כאדם אחר, וכמש"נ גבי שינוי השם.^ב

ג.

תשובה מועלת לכל החטאים בעשי"ת לענין קריעת גז"ד

ובזה נראה עוד לבאר את דברי הרמב"ם שהבאנו לעיל, דהן אמת דלענין הכפרה שבאה ע"י התשובה, הרי בזה איכא ארבעה חילוקי כפרה שמתחלקים לפי חומר החטא וכמבואר ביומא. אכן אין ענין דברי הרמב"ם כלל לענין הכפרה שבתשובה, אלא הרמב"ם איירי לענין קריעת הגזר דין בעוה"ז, שנגעשה ע"י השינוי מעשה שיש בתשובה, וכלפי זה כתב הרמב"ם שבימים שבין ראש השנה ליו"כ התשובה יפה ומתקבלת מיד, ולפי"ז הרי הרמב"ם איירי לגבי כל החטאים ואפי' על חילול ה', דאף דלא סגי בתשובה גרידא כדי לכפר על החטא, אמנם התשובה מועילה לענין הדין שנגזר על האדם בעולם הזה שנקרע על ידי השינוי מעשה שבתשובה, וכמש"נ.^ג

ונראה דזה מדויק עוד בלשון הרמב"ם שכלל בלשונו את 'הצעקה' עם התשובה שהיא מתקבלת מיד בעשי"ת, ומזה שלא נקט לשון

א.

קושיא ע"ד הרמב"ם שכתב שהתשובה מועלת בעשי"ת

כתב הרמב"ם (תשובה ב, ו) 'אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה' בהמצאו, ע"כ. ומבואר בדבריו מעלת התשובה בעשרת ימי תשובה שהיא מתקבלת מיד.

והנה ביומא (פו, א) איתא, 'שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש, אמר שלשה הן, ותשובה עם כל אחד ואחד. עבר על עשה ושב - אינו זז משם עד שמוחלין לו. עבר על לא תעשה ועשה תשובה - תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר, עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין, אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורין למרק, אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת, ע"כ. וקבע הרמב"ם (שם א, ד) ברייתא זו להלכה, עיי"ש.

ומעתה יל"ע בדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל דיפה תשובה בעשי"ת שהיא מתקבלת מיד, אהייא קאי, דהא תשובה על מצוות עשה הרי היא מתקבלת מיד לעולם, ואי קאי על ל"ת הא אף בעשי"ת אינו מתכפר עד יוה"כ, ובשאר עבירות דכריתות ויוה"כ הרי אף יוה"כ אינו מכפר, ומעתה תמוה על איזה תשובה מעבירות שבידו איירי הרמב"ם, וצ"ע.

ב.

גדר התשובה שמועלת משום שינוי מעשה

והנראה בזה, בהקדם מה שנראה דתשובה מועלת כלפי ב' עניינים. א. דבכח התשובה לכפר על החטא באופן שהחטא נעקר מעיקרא והנפש נטהרת מכל פגם, ועיקר הענין בזה הוא לענין דין מחילה ומדרגת הנפש לדין העוה"ב. ב. דבכח התשובה לקרוע גזר דינו של אדם בעוה"ז, והגדר בזה יתבאר להלן.

ומקור לזה שתשובה מועלת לקרוע גזר דינו של אדם בעוה"ז, הוא מהא דאמרין ברה"ט (טז, ב) 'אמר רבי יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן צדקה, צעקה, שינוי השם, ושינוי מעשה'. וברש"י שם ד"ה שינוי מעשה - שב מרעתו, ע"כ. הרי להדיא דבכח התשובה לשנות ולקרוע גז"ד של האדם, אכן נראה

א. מתוך הספר שיעורי תשובה העתידי בעז"ה לצאת לאור בקרוב.

ב. א.ה. וכו' מדברי ספר העיקרים (מאמר ד, יח), ז"ל, 'הגזרות האלו קימות הן הנה בהיות המקבל בהכנה ומדרגה ידועה, ואם תשתנה המדרגה היא תשתנה הגזרה ההיא, ובעבור זה הוא שאמרו ששנוי השם יועיל לבטל הגזרה וכן שנוי המעשה'. והם הם הדברים שנתבארו בפנים.

שלהם שיצטרפו לחשבון הזכויות ועי"ז יחשבו בדין לצדיקים, שהרי מעשים אלו מצטרפים לחשבון השנה הבאה ולא לחשבון השנה שקדמה לה, אלא טעם הריבוי באלו המעשים הוא משום שינוי המעשה שיש בתשובה, וכמש"נ לעיל בדבריו דהריבוי מעשים שבתשובה נצרך מחמת השינוי מעשה שבתשובה, ובאמת דבעשי"ת הוא הזמן המסוגל ביותר לשוב בתשובה ולשנות את מעשיו, ועי"ז לקרוע את גז"ד וכמש"נ לעיל בדעת הרמב"ם, ולהכי נהגו כולם להרבות במצוות ובמעש"ט באותו הזמן כדי לשנות את מעשיהם ועי"ז ישתנה גז"ד, וכנ"ל.

ה.

תשובת ניגוה הועילה משום ה'שינוי מעשה' שבה

והנה הקובץ הערות (כא, כד) הקשה לגבי תשובת אנשי ניגוה דהיאך נתקבלה תשובתם הרי מבואר במדרש תנחומא (האזינו, ד) ובספרים הקד' דתשובה שייכת רק בישראל ולא בבן נח, וצ"ע.

והנה יש לדקדק בפסוק ביונה (ג, י) לגבי תשובת אנשי ניגוה, דלא הוזכר אלא רק ששינוי את מעשיהם, אך לא מוזכר שאר הענינים דמעכבים בתשובה כחרטה ווידוי, וכדכתיב בקרא "וירא האלוקים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלוקים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה". ומעתה צ"ע היאך נתקבלה תשובתם הא חרטה, הוידוי, ועזיבת החטא, הם מעכבים בקבלת התשובה וכמש"כ להדיא רבינו יונה בשע"ת (א, ט), וא"כ תמוה היאך הועילה תשובת אנשי ניגוה מאחר שלא קיימו בתשובתם את כל החלקים המעכבים בה, וצ"ע.

אמנם למבואר לעיל י"ל, דנהי דלענין הכפרה שבתשובה בעינן לג' עיקרי התשובה, שרק על ידי ג' עיקרי התשובה פגם החטא סר מהנפש, אמנם לענין קריעת גז"ד של האדם ולהינצל מהפורענות הרי סגי בתשובה שיש בה שינוי מעשה, דהא בזה שהוא משנה מעשיו הוא נחשב כאיש אחר וכנ"ל, ולזה באמת סגי רק תשובה של אדם מדרכו הרעה ולא בעינן לכל חלקי התשובה וכמו שעשו אנשי ניגוה, וזה באמת הועיל לקרוע להם את גז"ד.

ובאמת דזה מבואר להדיא בגמ' ב"ה הנ"ל, שהרי המקור שהגמרא מביאה לכך ששינוי מעשה מהני לקרוע גזר דין הוא מניגוה, ודאיתא התם, 'אמר רבי יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן צדקה, צעקה, שינוי השם, ושינוי מעשה וכו', שינוי מעשה - דכתיב וירא האלוקים את מעשיהם, וכתיב וינחם האלוקים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה'. הרי להדיא שתשובת אנשי ניגוה הועילה מדין שינוי מעשה שמהני לקרוע גזר דינו של אדם ולא מדין תשובה שמכפרת על החטא.

ומתיישב בזה שפיר קושית הקוה"ע הנ"ל דהיאך הועילה תשובה לאנשי ניגוה הא ב"נ אינם בכלל תשובה. דלמבואר לעיל י"ל, דהא דלא מהני תשובה בבן נח, היינו רק לענין הכפרה וטהרת הנפש שיש בתשובה דזה לא שייך בבן נח, אבל לענין השינוי מעשה שבתשובה לבטל גז"ד של אדם זה מהני נמי בבן נח, וכדחזינן עוד בתשובת אנשי ניגוה שהועילה להם לבטל גזר דינם, וכמש"נ.

תפילה וכדומה, הרי נראה לפו"ר דכונתו לדברי הגמ' ב"ה שבכוח צעקה לקרוע גזר דינו של אדם, ומינה דאף מה שכלל הרמב"ם את התשובה עם הצעקה כונתו לשינוי מעשה שבתשובה שבכוחה לקרוע גז"ד, דהזמן המסוגל לו ביותר הוא בעשי"ת, וכמש"נ.

ד.

טעם ריבוי המעש"ט בעשי"ת הוא משום שינוי מעשיו

כתב הרמב"ם (שם ג, ג) וז"ל, 'וכשם ששוקלין זכויות אדם ועונותיו בשעת מיתתו כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה. מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה, עכ"ל. ובכוכבי אור (ה) הקשה, מ"ט רק על ידי תשובה נחתם הבינוני לחיים, הרי סגי ליה להוסיף עוד מצוה אחת ושוב הוי צדיק, וכמש"כ הרמב"ם (שם, א) 'מי שזכויותיו יתירות על עונותיו צדיק', וצ"ע.

וידוע מה שתי' בזה רבותינו, שהדין בראש השנה הוא על השנה שחלפה, אלא שעד יום הכפורים הבינוניים יכולים לשנות את גזר דינם, אמנם אם יוסיפו בעשי"ת מעשים טובים לא יועילו בכך כלום, שכן המעשים טובים אלו שייכים לחשבון של השנה החדשה, ואינם מצטרפים לחשבון של השנה החולפת. אמנם תשובה מהני להו, כיון שעל ידי התשובה נעקרו למפרע עונותיהם, ונתברר שבחשבון של השנה הקודמת יש רוב זכויות ומיעוט עוונות.

ובמשנת רבי אהרן (עמ' קפ) הקשה ע"ז מהמשך דברי הרמב"ם שם בהלכה ד', וז"ל, 'ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכפורים יותר מכל השנה'. הרי ששפתיו ברור מללו, שע"י הריבוי במעשים טובים ובמצוות בין ראש השנה ליום הכפורים הוא נהפך להיות צדיק, וזה תמוה, דהיאך הריבוי במצוות ובמעשים טובים מועילים לו לדין, הרי אין הם נזקפים לחשבון השנה שעברה אלא לחשבון השנה הבאה, והדין הוא על השנה שעברה וכנ"ל, וצ"ע.

והנה הרמב"ם (שם ב, ד) כתב, וז"ל, 'מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים, ועושה צדקה כפי כחו, ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה, עכ"ל. ומבואר בדבריו שמדרכי התשובה הוא לשנות מעשיו כולן לטובה ולהרבות בצדקה, וזה בכלל מעשה התשובה, וזה מבואר היטב עפ"י מש"נ לעיל דיש מעשה התשובה שינוי מעשה, והביטוי לשינוי המעשה הוא שינוי המעשים וההרגלים של האדם לשנות דרכו שעשה מעשים רעים ולעשות מעשים טובים ולהרבות בצדקה, ובזה הוא משנה את מעשיו וכמש"כ הרמב"ם 'אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים', וזהו השינוי מעשה שיש בתשובה וכמש"נ.

מעתה י"ל, דהא דכתב הרמב"ם ש'נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכפורים יותר מכל השנה', אי"ז משום להרבות את המעשים טובים

ג. ועיין עוד בעיקרים הנ"ל שביאר דהטעם דהצעקה מועילה לקרוע גז"ד הוא דומיא דשינוי השם ושינוי מעשה.